

„Nem súlyed az emberiség!”...

**Album amicorum
Szörényi László LX. születésnapjára**

Főszerkesztő: JANKOVICS József
Felelős szerkesztő: CSÁSZTVAY Tünde
Szerkesztők: CSÖRSZ Rumen István
SZABÓ G. Zoltán

Nyitólap: www.iti.mta.hu/szorenyi60.html

MTA Irodalomtudományi Intézet
Budapest, 2007

KÖPECZI BÉLA

Rákóczi fejedelmi címének európai elismerése

A rendi társadalomban nagy jelentőséget tulajdonítottak a címeknek. Ez áll a 18. század eleji magyar szabadságharcra és annak vezetőjére is.

II. Rákóczi Ferencet 1704. július 6-án választották meg a rendek Gyulafehérvárott erdélyi fejedelemnek. Magyarországi környezete már előbb is *fejedelemnek* tartotta, hiszen apja, I. Rákóczi Ferenc gyermekkorában erdélyi fejedelem volt. Neuhausban a szerzetesek *grófnak* hívták, de amikor Bécs elismerte őt birodalmi hercegnek, akkor németül *Fürst*-nek, franciául pedig *princenek* titulálták. Ezt a címet kétféleképpen lehet fordítani, vagy *hercegnek* vagy *fejedelemnek*, tehát *uralkodónak*¹. Erdélyi fejedelemmé választása után 1707. április 4-én Marosvásárhelyt beiktatták. Ilyen módon tehát nemcsak a címet kapta meg, hanem megtörtént beiktatása is. Ennek persze nem sokáig örülhetett, hiszen a császáriak rövidesen visszatértek Erdélybe.²

1. Az európai udvarok különbözőképpen viselkedtek a cím elismerésével kapcsolatban. A *francia udvarban* már 1703 végén elismerték, hogy a magyar felkelés jogos, és II. Rákóczi Ferenc Erdély fejedelme lehet. Pierre Puchot, Des Alleurs márkai instrukciójában ugyanez a megállapítás szerepel. Amikor 1705. március 11-én a márkai megérkezik Egerbe, Torcynak írt levelében jelzi, hogy Rákóczi kívánja, a király ismerje őt Erdély fejedelmének.³ Az államtitkár ezt válaszolja: „Őfelsége elhatározta, hogy megparancsolja önnek, ismerje el Ragotzi herceget erdélyi fejedelemnek.”⁴ A király május 15-én ezt írja: „Úgy akarom, hogy ismerje el Ragotzi herceget Erdély fejedelmének és biztosítsa őt, hogy nem felejtkezem el olyan helyzetbe hozni, amelyben megőrizheti címét és birtokát.” A francia szöveg a következő: „Je veux bien que vous reconnaissiez le Prince Ragotzi comme Prince de Transilvanie et vous l’assurerez que je n’oublierai rien pour le mettre en état d’en con-

1 KÖPECZI Béla, R. VÁRKONYI Ágnes, *II. Rákóczi Ferenc*, Bp., 2004, a megfelelő rész.

2 KÖPECZI Béla, *A Rákóczi-szabadságharc és Franciaország*, Bp., 1966. (A továbbiakban is ezt idézem, ha nincs más utalás.)

3 Des Alleurs Torcynak, 1705. március 25., Francia Külügyminisztérium Levéltára, Cor. pol. Hongrie, 10. köt., 133–135.

4 Torcy des Alleursnak, 1705. május 14., Hongrie, 10. köt., 143.

server le titre et la possession.”⁵ Ez az elismerés tehát teljes mértékben hivatalos, és ezért, amikor a francia udvar Rákóczi megnevezi, a fejedelmi címet használja.

Rákóczi 1705-ben Vetési Kökényesdi László kiküldöttje útján Miksa Emmánuel bajor választóhoz fordul, hogy kérje a francia udvartól, kössön vele szerződést. A francia diplomácia nemmel válaszol, mert egyrészt a magyarok még mindig elismerik a Habsburgok magyar királyságát, és mert másrészt Rákóczi nem Des Alleurs útján fordult az udvarhoz, hanem Kökényesdi útján, akit a bajor választó küldött Versailles-ba.

Amikor 1707-ben az ónodi trónfosztás után XIV. Lajos értesül az eseményről, már kész vele szerződést kötni. A fejedelem 1708 júliusában két szerződési szöveget küld el. Az egyiket a magyar szövetséges rendek nevében, a másodikat mint erdélyi fejedelem. Ez utóbbi címe: „Projet d’un traité entre Sa Majesté Tres Chretienne et François 2e, Prince de Transilvanie.” Tehát „szerződéstervezet a legkeresztényebb király és II. Ferenc, erdélyi fejedelem között.” A szerződés kiköti, hogy XIV. Lajos és az erdélyi fejedelem örök szövetséget kötnek, hogy a király támogatja utódait is a trón megszerzésében és, hogy egymás értesítése nélkül ellenségeikkel nem köthetnek szövetséget, ha Rákóczi kénytelen elhagyni Erdélyt, a király őt támogatni fogja, s végül a szerződés ratifikálására ünnepélyes küldöttség megy Franciaországba.⁶ A francia udvar mindkét szerződés kapcsán javításokat kíván és ezek 1709-ben Rákóczi által elfogadtattak. A vesztt trencsényi csata és egyes kuruc vezetők átpártolása, Franciaország rossz gazdasági és katonai helyzete miatt a szerződéseket nem írták alá. Amikor 1713-ban Rákóczi Franciaországba érkezik, a *comte de Saros*, tehát a Sáros grófja címet használja, hogy elkerülje a protokoll-vitákat, de az udvar fejedelemként fogadja.

Az utrechti béketárgyalásokon 1712-ben Klement János Mihály, a fejedelem követe, iratot ad ki a következő címmel: *Deduction des droits de la Principauté de Transilvanie* címmel, amelyben Rákóczi útmutatásai alapján ismerteti megválasztását és beiktatását, s kéri, hogy visszatérhessen Erdélybe, és ez esetben nemcsak az Erdélyben történetekre hivatkozik, hanem az emberi jogokra is. Ha ez megtörténik, elismeri a császár fennhatóságát Erdélyre vonatkozólag is.⁷

E tárgyalásokból Ausztria kivonja magát, és a megegyezésre a két fél között Ratstadtban kerül sor. A francia udvart Villars márki, Bécset Savoyai Jenő képviseli. XIV. Lajos utasítja 1713. december 7-én kiküldöttjét, hogy kérje a magyarok javainak visszaadását és hazatérésüket. Ehhez hozzáteszi: „Haszontalan dolog volna követelni Erdély visszaadását Ragotzy fejedelemnek, mégis Őfelsége Villars marsall megfontoltságára bízta, beszéljen erről, ha alkalmat talál rá, ne tűnjék úgy, mintha a király magára akarná hagyni Ragotzy

5 Hongrie, 10. köt., 144–146.

6 Hongrie, 14. köt., 131, és köv.

7 KÖPECZI Béla, *Restituto Transylvaniae*, Bp., 1993.

fejedelmet és azokat, akik következetesen kitartottak pártja mellett.”⁸ A békét 1714. március 6-án megkötik, Rákócziról azonban szó sem esik benne. A fejedelem megjelenik XIV. Lajos előtt és a következőket mondja: „Tudom, Felség, hogy mindent megtett, amit megtehettem, de az alkalom túl szép volt és ellenségeim által régóta keresett, mintsem hogy elmulasszák és ne érezzék bosszújukat hazám iránt, és ne töltsék ki azokon, akik osztottak soromban.”⁹

A törökországi emigrációban d’Andrezel márki kivételével Bonnac és Villeneuve követek nem akarják megadni Rákóczinak a fejedelmi címet. Rákóczi ezen háborgott, de magát a francia udvarhoz írott leveleiben mindig *fejedelem*nek nevezte. 1734-ben utolsó emlékiratát írja, s ebben javasolja, hogy Franciaország indítson háborút Ausztria ellen. „Bizonyos – írja –, hogy a nemzet hajlandósága ma is ugyanolyan, mint annak idején volt, sérelmeiket előbb orvosolták, de a pozserováci béke után mindent visszaállítottak a régi állapotba. Én nem viseltetem kevesebb buzgalommal hazám iránt és emellett köteleznek az eskük, hogy biztosítsam fejedelemségem szabadságát és jogát.”¹⁰ Rákóczi tehát megválasztásától kezdve haláláig Erdély fejedelmének tartotta magát, és ezt a szabadságharc idején XIV. Lajos is elismerte.

2. V. Fülöp spanyol király követte nagyapját Rákóczi címének elismerésében. Az ő javaslatára adományozza neki az aranygyapjas rendet, majd amikor Franciaországba megy, anyagilag is támogatja. A változásra 1717-ben került sor, amikor a fejedelem a szultán hívására kész Törökországba menni. Ekkor egy d’Absac nevű francia tisztjét küldi Madridba és kéri, hogy az akkor mindenható bíboros, Alberoni támogassa az utazást. Spanyolország ekkor kész Ausztria ellen fordulni és örömmel veszi, hogy Rákóczi Törökországba megy. Ezért támogatja, hogy Jacques Boissimène követe kövesse a fejedelmet, ígérje meg neki, hogy a spanyolok támogatják Erdély visszaszerzésében, és akadályozza meg, hogy a császár és a Porta megegyezzen. Bécs kérésére a pápa Alberoni ellen fordul, aki kénytelen visszahívni követét. Alberonit leváltják, és kitör a francia–spanyol háború. Rákóczi 1722-ben, majd 1731-ben elküldi Bon nevű követét, hogy menjen a spanyol udvarba, kérje meg V. Fülöpöt, hogy a cambrai-i tárgyalásokon érje el visszahelyezését Erdélybe, illetve hogy indítson hadat Ausztria ellen.¹¹

3. Furcsa helyzet alakul ki a Portával. Bercsényi Miklós, majd Rákóczi a szabadságharc megkezdése előtt azt javasolták, hogy Thököly Imre, akit a szultán Erdély fejedelmének nevezett ki, térjen vissza török segítséggel Erdélybe. A török vezetés a karlócai béke miatt erre nem volt hajlandó, csak a bujdosókat engedte haza. Ezután érdekes változásra került

8 Le Dran, Congrès de Rastadt et de Bade, Francia Külügyminisztérium Levéltára, Mémoires et documents, Allemagne, 16.

9 Hongrie, 17. köt., 168.

10 KONT Ignác, *II. Rákóczi Ferencz utolsó emlékirata a francia udvarhoz*, Századok, 1912.

11 KÖPECZI Béla, *Rákóczi újtjai*, Bp., 2004.

sor: a Magyarország határaihoz közel lévő pasák arra hivatkozva, hogy Thökölyt a Porta Magyarország királyának nevezte ki, Rákóczit *királynak* vagy *király-fiának* tartották és így nevezték.¹²

A fejedelem a szabadságharc megindulása után kísérleteket tett, hogy Konstantinápolyal felvegye a kapcsolatokat. 1705 októberében Pápai Jánost és Horváth Ferencet küldi a török fővárosba, ahol őket hivatalosan nem fogadják, de nem hivatalosan felveszik velük a kapcsolatokat. Azt nem érik el, hogy hadakat fogadhassanak, de azt igen, hogy salétromot, puskaport vagy posztót vásároljanak és hogy segítsék a Moldvába és Havaselve menekült magyarokat. Beiktatása után Rákóczi erdélyi küldöttséget is elküld a Portára, Henter Mihály személyében, de őt sem fogadják hivatalosan.¹³

Változásra az osztrák–velencei háború idején kerül sor. A szultán és a nagyvezír Pápai János útján levelet küld Rákóczinak, amelyben elismerik őt Erdély fejedelemének, készek anyagi támogatást adni keresztény hadak fogadására, úgy bánnak vele, mint annak idején Bethlen Gábor fejedelemmel, és készek szerződést kötni. Bár a fejedelem igyekszik bekapcsolódni a békekötésbe, a Porta végül is aláírja Ausztriával a pozserováci békét és a bujdosók Rodostóba szorulnak a török kormány anyagi támogatásával.¹⁴

4. Új helyzet állt elő Európa keletén. Bercsényi 1701-ben még azt javasolta a francia udvarnak, hogy II. Ágost lengyel király vállalja el a magyar koronát. Ő azonban a császárral kötött szerződést, így erre nem kerülhetett sor. II. Ágost a szabadságharc idején elfogadja, hogy Rákóczit fejedelemnek nevezze, de a magyarokkal szemben semleges magatartást tanúsított és engedte, hogy francia tisztek, francia segély jusson el Magyarországra az ottani francia párt segítségével.

Amikor XII. Károly svéd király megindította a háborút Nagy Péter és II. Ágost lengyelei ellen, új helyzet állt elő, ellenkirályként Leszczynszky Szaniszlót jelölte ki lengyel királynak. II. Ágost kénytelen volt lemondani. Ebben a helyzetben Péter cár utódot keresett, és itt került szóba Rákóczi lengyel királysága. A francia diplomácia ellenezte a fejedelem tárgyalásait az oroszokkal. Ennek ellenére Rákóczi különböző fenntartásokkal kész volt a szövetséget aláírni. Bercsényi Miklós 1707. szeptember 6-án aláírja a megegyezést, amely szerint a fejedelem a francia udvar segítségével kész lenne a kibékülést szorgalmazni a svéd király és a cár között, ha ez nem sikerül, elfogadja a koronát, megtartva a vezérlő fejedelemséget és Erdélyt, anyagi támogatást kap Oroszországtól, és ha szükséges, birtokot Ukrajnában. A tárgyalások idején a cár a fejedelmet *Serenissimus Princeps*nek,

12 FEKETE J., *A Rákóczi Aspremont Levéltár török iratai*, Levéltári Közlemények, 1935. A pasák levelei.

13 *Pápai János törökországi naplói*, kiad. BENDA Kálmán, Bp., 1963. – A havaselvi és moldvai vajdák elismerték e címét. P. CERNOVODEANU tanulmánya, *Rákóczi-tanulmányok*, szerk. KÖPECZI Béla, HOPP Lajos, R. VÁRKONYI Ágnes, Bp., 1980.

14 Minderről KÖPECZI Béla, *A bujdosó Rákóczi*, Bp., 1991, a megfelelő részek.

tehát a „méltóságos fejedelemnek” nevezi. Az 1709-es poltavai csata után II. Ágost visszatér Lengyelországba, tehát Rákóczi nem kaphatja meg a lengyel koronát. A cár nem léphet fel Ausztria ellen. Ezek után nem tehet mást, mint hogy a bécsi udvarral folytatja a mediációt Rákóczi érdekében, sikertelenül. A bujdosásban a fejedelem többször fordul a cárhoz, segíti kapcsolatait a török udvarban és időnként javaslatot tesz az Ausztria elleni háborúra.¹⁵

5. Különlegesen alakult a fejedelmi cím elismerése Angliával és Hollandiával kapcsolatban. A bécsi angol és holland követek a *Monseigneur* címet használják, vagy a *prince* kifejezést, amely, mint láttuk, egyszerre jelentett *herceget* és *fejedelmet*.¹⁶ Anna angol királynő a nagyszombati tárgyalások megszakadása után 1707. január 12-én a következő szavakkal kezdi Rákóczihoz írott levelét: „*Mon Cousin*”, tehát „*Unokatestvérem*”, ily módon elismeri *rokoni* kapcsolatát.¹⁷ Igaz, hogy Marlborough herceg Rákóczihoz írott levelében csak a *Monsieur*, tehát az *úr* kifejezést használja. Őt e tekintetben befolyásolja az osztrák diplomácia.¹⁸

Rákóczi kérésére XII. Károly bécsi követe útján jelezte Bécsben közvetítési kísérletét, de sikertelenül. Nagyobb érdeklődéssel fordul a mediáció irányába I. Frigyes porosz király, aki fogadta Ráday Pált, és akinek udvari prédikátora, Jablonski Dániel, Comenius unokája, barátja lett és sokáig levelezett vele. Ráday útján Rákóczi is megismerte őt és tegező viszonyba került vele, hiszen mind a ketten hozzá akartak járulni a keresztény egyházak közreműködéséhez.

6. Természetesen vannak elutasítók is, így mindenekelőtt a bécsi udvar, amely nem akarja elismerni Rákóczi fejedelmi címét. Ezt teszi a porosz udvar is de még inkább a svéd király. Amikor 1704 januárjában Ráday Pál felkeresi, XII. Károly nem fogadja, csak Carl Piper kancellárral találkozik, aki közli, hogy bécsi követük útján támogatják a magyarokat.¹⁹ Amikor 1705. április 30-án ismét elindul, akkor Rádayt fogadja maga a király is, de ismét csak a mediációt ígéri.²⁰ Amikor Rákóczi megköti a cárral a varsói szerződést, XII. Károly és Szaniszló megharagszanak rá, és Ráday hiába fordul Rákóczi nevében Carl Renschiöld svéd tábornokhoz, ez sem segít a helyzeten.²¹ Amikor Ráday 1710-ben a svéd királyhoz megy, XII. Károly nem fogadja, mert kifogásolja, hogy a vадkerti csatában a svédek is részt vettek.²²

15 KÖPECZI Béla már említett könyvében.

16 J. Hammel-Bruyninc Rákóczihoz, 1708. február 2. = SIMONYI E., *Angol diplomáciai iratok, II. Rákóczi Ferencz korára*, Bp., 1877, III, 310–312.

17 ANNA KIRÁLYNŐ Rákóczihoz, 1702. január 12, *uo.*, 302–303.

18 MARLBOROUGH Rákóczihoz, *uo.*, 435–437.

19 *Ráday Pál iratai*, s. a. r. BENDA Kálmán, ESZE Tamás, MAKSAY E. és PAP László, Bp., 1955, I, 114. és köv. – Itt van utalás a porosz udvarra is.

20 *Uo.*, s. a. r. BENDA Kálmán és MAKSAY E., Bp., 1961, II, 241.

21 *Uo.*, 294. és köv.

22 *A Benderbe menő utazásának diáriuma*, 1709, szerk. THALY Kálmán, Rákóczi-Társaság, I, 1866.

Az elutasítók közé tartozik a pápa is. Brenner Domokos 1707-ben Rákóczi instrukcióival megy XI. Kelemen pápához. Bár a római francia követ támogatja, a pápa csak titokban fogadja. Különböző írásokat nyújt be, abban reménykedve, hogy a Vatikán a magyarok mellé áll. Még Rómában van, amikor a pápa igyekszik kiegyezni Béccsel, és a magyar papsághoz fordul, hogy ne támogassa a Habsburgok ónodi trónfosztását. Két évvel később utasítja a katolikus papságot és szerzeteseket, hogy ne támogassák a szabadságharcot.²³

Áttekintettük az európai helyzetet abból a szempontból, hogy miként ismerték el, vagy nem ismerték el Rákóczi erdélyi fejedelemségét. A francia és a spanyol király, a cár, később a Porta elismerték fejedelmi címét, II. Ágost, a poroszok, a svédek tartózkodással fogadták ezt, az angol és a holland követek viszont részben elismerték. A Vatikán ellene volt és 1707 után a svédek is. Mindez csak a szabadságharc idejére vonatkozott, a bujdosásban Rákóczi sok kísérletet tett arra, hogy a címét elismerjék, de eredménytelenül.

II. Rákóczi Ferenc volt Erdély utolsó fejedelme, akit mint ilyent Európa nagy része elfogadott.

23 BENDA Kálmán, *Rákóczi és a Vatikán*, TörtSz, 1959; KÖPECZI Béla, *Rákóczi követe Rómában*, TörtSz, 1982.